

УДК [343.1:343.98](477+100)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
генерал поліції третього рангу;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Докорінні зміни, що відбуваються останнім часом на теренах нашої країни в усіх сферах життєдіяльності суспільства під впливом проведення численних реформ й активізації євроінтеграційних процесів, спонукають зі всією серйозністю поставитись до оновлення концептуальних підходів щодо визначення ролі держави та її інституцій у забезпеченні стабільності суспільного життя і насамперед у підвищенні гарантій захищеності прав та інтересів громадян. Це повною мірою стосується й питань, пов'язаних із кримінально-процесуальними відносинами та застосуванням спеціальних знань з криміналістики.

Вже закінчується шостий рік із дня прийняття чинного КПК України, однак проблем у правоохоронців, прокурорів і суддів з питань його правозастосування не зменшилось. Указане підтверджується тим, що за час дії Кодексу в нього внесено понад 570 змін, доповнень і уточнень. Проте на цьому вирішення проблем його подальшого вдосконалення не зупиняється. Не випадково Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності продовжує роботу з напрацювання системних змін до чинного КПК України. Працівники нашого університету теж беруть активну участь у цьому процесі (академік О. М. Бандурка, професор О. О. Юхно, професор Г. І. Глобенко).

Окреме додаткове навантаження не тільки на військові підрозділи, але й на правоохоронні органи та вирішення постійно виникаючих проблемних питань накладає процес викриття, розкриття та розслідування злочинів на території операції Об'єднаних сил у районі Донбасу.

Таким чином, на сьогоднішній науково-практичній конференції в нас із Вами є нагода розглянути окремі проблемні питання кримінального процесу та криміналістики і запропонувати конкретні шляхи їх вирішення.

У свою чергу, хотів би розпочати дискусію та окреслити кілька проблемних питань з кримінального процесу та вдосконалення криміналістичної методики.

По-перше: Верховною Радою України прийнято до розгляду Закон України «Про кримінальні проступки», який планується ухвалити вже в цьому році. У зв'язку з цим перед навчальними закладами системи МВС України найближчим часом стоятиме завдання щодо підвищення кваліфікації близько 40 тисяч оперативних працівників та інших категорій працівників поліції, які будуть розслідувати кримінальні проступки. Крім того, будуть створені певні підрозділи з координації цього напрямку діяльності, що також потребуватиме допомоги закладів освіти системи МВС України.

По-друге: незважаючи на те, що чинний КПК України задекларував процесуальну самостійність слідчого, фактично він все більше і більше її позбавляється, і це красномовно характеризує як явище академік Олександр Маркович Бандурка, який, зокрема, зазначив, що «слідчий став технічним помічником прокурора», з чим не можна не погодитись. Особисто я вважаю, що було б доцільним надати слідчому право самостійно приймати рішення про застосування таких видів запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука. Крім того, слідчий міг би самостійно, в межах КПК України, вирішувати питання тимчасового доступу до речей і документів, і при цьому права будь-кого не були би порушені, оскільки в правоохоронних органах немає більш законслухняного працівника, ніж слідчий, який, як ніхто інший, знає правову силу закону щодо його порушників.

По-третє: постійно не вщухає дискусія щодо питань фіксації моменту фактичного затримання особи за підозрою у вчиненні злочину і його процесуального оформлення у протоколі. З метою уникнення оспорування факту затримання та вирішення цієї проблеми

вважаю за доцільне використовувати відеореєстратор, яким має бути споряджений працівник поліції, котрому буде доручено необхідне затримання або якщо таке затримання буде здійснено позапланово. Взагалі використання відеореєстратора, як на мене, повинно більш поширено застосовуватись і при виконанні інших заходів забезпечення кримінального провадження та інших поліцейських заходів.

По-четверте: законодавець, на думку багатьох учених і практичних працівників, допустив суттєву помилку, надавши право призначати експертизу на стадії досудового розслідування за дорученням слідчого судді, що до цього було прерогативою слідчого, прокурора, тим самим значно перевантаживши суддів. Особливо кричущими при цьому в нашому суспільстві є проблеми з похованням близьких родичів похилого віку, оскільки у передвихідні та вихідні дні отримати дозвіл на проведення судово-медичної експертизи і розтин особи неможливо через відомі всім причини. У той же час існує практика, коли законодавець протягом місяця відмінив помилковий закон, зокрема щодо призначення експертиз підрозділами поліції тільки в тому єдиному суді, де зареєстровано ГУНП певної області як юридичну особу.

Хотів би зупинитись ще на кількох моментах і напрямках щодо вдосконалення криміналістичних методик – другого напрямку нашої науково-практичної конференції.

Суттєві зміни в економічній та політичній системах України призвели до виникнення значної кількості нових злочинів і суттєвих змін у механізмах вчинення раніше відомих. Тому слідча практика постійно потребує розроблення нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування з метою підвищення рівня протидії злочинності.

У період незалежності України вітчизняними криміналістами було проведено низку наукових досліджень, що відображають проблеми методики розслідування окремих видів злочинів. Особливо значну увагу приділено питанням формування та реалізації методик розслідування економічних злочинів, зокрема, розкрадань у різних галузях економіки (у харчовій, риболовній промисловості, у сфері будівництва, транспорту, нафтопостачання, у сільському господарстві та ін.), податкових, службових, екологічних злочинів, економічного шахрайства, злочинів у сфері підприємницької діяльності, кримінальних правопорушень у бюджетній і банківській сферах тощо. У наукових працях відображено і проблеми розслідування злочинних посягань на життя, здоров'я, майно громадян (убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, крадіжок, грабежів та розбоїв, вимагань, шахрайств), боротьби з організованою злочинністю.

Разом з тим сучасні потреби правозастосовної практики висувають нові наукові завдання в галузі криміналістичної методики. Зокрема, у загальнотеоретичному сенсі потребують переосмислення та пошуку шляхів вирішення проблеми розширення предметної галузі методико-криміналістичних рекомендацій не тільки для органів досудового розслідування, а й для прокурорів і захисників. Тому є потреба у створенні наукових основ для формування методик підтримання державного обвинувачення за різними видами злочинів і методик здійснення професійного захисту від кримінального переслідування.

Крім того, зміни у структурі злочинності спричинили значну актуалізацію прикладних наукових розробок у галузі криміналістичної методики. Зокрема, існує гостра потреба у розробленні нових науково обґрунтованих положень з розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, кримінальних правопорушень, пов'язаних з тероризмом, незаконним обігом зброї та вибухових речовин, військових злочинів, злочинів корупційної спрямованості, кіберзлочинів. Вирішення цих завдань надасть можливість забезпечити органи правопорядку сучасними рекомендаціями щодо застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів під час виявлення та розслідування досить поширених і небезпечних кримінально караних посягань, що завдають значної шкоди державі та громадянам.

На останок хотів би наголосити на тому, що подальше вдосконалення діяльності органів досудового розслідування в умовах періодичного змінювання чинного кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про Національну поліцію» вимагає постійної уваги науки при взаємодії з практичними підрозділами правоохоронних органів і суду. Слід констатувати те, що новели КПК України йдуть в ногу з тими змінами, що

відбуваються у суспільстві та яких вимагають від нас територіальні громади. І сьогодні в тих складних економічних, політичних, соціальних умовах знову і знову постає питання зміцнення процесуальної діяльності органів досудового розслідування з метою неухильного дотримання засади верховенства права та законності, а також захисту прав, свобод і законних інтересів особи. На підставі цього порушені під час нашої науково-практичної конференції різні напрями і проблемні питання виходять на перший план, оскільки їх вирішення надасть поштовх для подальших наукових пошуків, удосконалення чинного законодавства і напрацювання нових або ж більш удосконалених існуючих методик з метою розкриття і розслідування кримінальних правопорушень та розширення можливостей правозастосовної практики.

Одержано 19.10.2018

УДК [343.1:343.98](477+100)

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ І КРИМІНАЛІСТИКИ

Необхідно окреслити сучасні проблемні питання кримінального процесу та доцільність удосконалення криміналістичних методик.

У Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності розглядаються системні зміни до Кримінального процесуального кодексу України. За рекомендацією ректорату та Вченої ради університету мені спільно із завідувачем кафедри кримінального процесу Олександром Олександровичем Юхом та професором цієї ж кафедри Геннадієм Івановичем Глобенком доводиться брати в цій роботі активну участь.

Одним із першочергових завдань серед таких змін є прийняття Закону України «Про кримінальні проступки», який вже двічі розглядався у Верховній Раді України і є перспективи його прийняття до кінця 2018 року. Введення інституту кримінальних проступків значно розвантажить органи досудового розслідування (в середньому на одного слідчого в державі припадає до 370 кримінальних проваджень) від дріб'язкових кримінальних правопорушень і націлить слідчих на розслідування й розкриття саме тяжких та особливо тяжких злочинів, а університет готуватиме дізнавачів на рівні бакалаврів. Одним із напрямів нашої роботи в Комітеті Верховної Ради України було усунення окремих поспішно прийнятих положень до чинного КПК України. Так, у результаті наших пропозицій відмінено ту частину положень, що перед тим закріпив законодавець з питань призначення експертиз підрозділами поліції та інших правоохоронних органів тільки в тому єдиному суді області, де зареєстровано відповідне Головне управління національної поліції як юридичну особу. Про вказану проблему ми з Вами вели мову на попередніх науково-практичних конференціях і семінарах, і наші намагання не були даремні – є певні позитивні результати.

Стосовно кримінального процесу слід звернути увагу й на інші окремі перспективні напрями його розвитку та вдосконалення.

Зауважимо, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не тільки приніс демократичні перетворення, але й вимагає усунення недоліків поспішного реформування правоохоронної діяльності та вдосконалення окремих інститутів кримінального процесу.

Так, одним із його нововведень став інститут угод у кримінальному процесі, який є втіленням концепції відновного правосуддя. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає можливість укладення двох видів угод – угоди про примирення між потерпілим